

AZERBAYCAN-TÜRK KÜLTÜREL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ÖNCÜLLERİ

Guliyeva NERGİZ*

Özet

Makalede Türk soylu halkların tarihsel-kültürel öncülleri, bu sırada halk yaratıcılığı örnekleri, ozan-âşık sanatı, destanlar, müzik folkloru ve dekoratif-tatbiki sanatlar (el sanatları) vs. ile ilgili sosyal-estetik sorunlar dikkat merkezine alınıyor. Müellif bu problemleri Azerbaycan-Türk halklarının tarihsel kültürel etkileşimi fonunda gözden geçirmeğe çalışıyor.

Anahtar Kelimeler: Kültür, destan, makam, folklor, el sanatları.

Historical Pioneers of Azerbaijani-Turkish Cultural Relations.

Abstract

In this article, historical and cultural pioneers of Turkish descended people, their creative products and socio-aesthetic problems of poets, minstrelsy, eposes, musical folklore and decorative handcrafts are taken into consideration. The writer tries to review the problems of Azerbaijani-Turkish people in the context of their historical-cultural interaction.

Key Words: culture, epos, maqam, folklore, handcrafts.

Türk soylu halklar içerisinde Türk ve Azerbaycan halkları zengin kültür mirasına sahiplerdi. Bununla birlikte bu halkların mânevi-kültürel yaratıcılıklarında bir çok benzerlikler ve ortak değerler görmek mümkündür. Bu ülke insanların dillerinin, dinlerinin, adet-ananelerinin, psikolojisinin, davranış kaidelerinin birbirlerine benzerliği hiç kuşkusuz, tarih sürecinde onların maddi ve mânevi kültürlerine, onların arasındaki karşılıklı etkileşime, karşılıklı zenginleşme ve gelişimine güçlü etki göstermiştir. Bu kültürlerin karşılıklı etkileşimini saklayan genetik ve tarihsel öncüller siyasal ve işgüzar ilişkileri, aynı zamanda bilim ve insan faaliyeti alanında çalışan yetenekli ve tecrübeli insanların işbirliği sayesinde

---

Azerbaycan Milli Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü elemanı.

daha da zenginleşiyordu. Birbirilerine akraba olan bu halkların tarihsel ve doğal işbirliği son zamanlar hümaniter (sosyal) bilimler alanında çalışan bilim ve sanat adamlarının dikkat merkezinde durmaktadır. Bunun yanında Azerbaycan ve Türk halklarının yaratıcılıklarının temelini teşkilinde genel bir tipolojinin araştırılma kanuna uygunlukları birçok bilim adamlarının, özellikle de Türkologların fikirlerine göre Türk dünyası kültürünün, bu sırada sanatsal ve müzik kültürünün öğrenilmesi ve incelenmesi yolunda önemli başlangıç olabilir. Sosyal ve doğa bilimleri alanlarında çalışan bilim adamlarının eserleri ve araştırmalarını genelleştirirken, böyle bir fikre varılıyor ki, “bu veya diğer bölgelerdeki kültür fenomeni dahiyane aydınlanmanın benimsemelerle olan alacalı bulacalı karışımıdır”¹. İhtimal etmek olur ki, Azerbaycan halkının müzik kültürü de onun coğrafi arazilerine yakın halkların ananeleri ve sanatsal-estetik prensipleri ile olan karşılıklı etkileşimi altında gelişmiştir. Bu bakımdan Azerbaycan Türklerinin yakın komşuları, Yakın ve Orta Doğu halkaları ile olan ilişkilerini özellikle kaydetmek gerekir. Bu ilişkilerin X-XI. asırlarda özellikle güçlenmesini de hatırlatmak gerekir. Tesadüfi değil ki, doğrudan doğruya Ortaçağ döneminde yukarıda zikrettiğimiz bölgelerin halklarının sanatsal kültüründe bir çok benzer tipolojik özellikleri oluşmağa başlamıştır. Örneğin, şarkı ve oyun (dans) musikisinde, aynı zamanda enstrümantal musikide uzun asırlık bir süre içerisinde diğer Doğu halkları gibi Azerbaycan ve Türk halkları musikisinin de karakter özellikleri ve sanatsal dili oluşmuş ve gelişmiştir. Burada ilk önce vokal-poetik (şiir) formları üstünlük teşkil etmelerini, ladin (makamın) özel fonksiyonunun, ritim ve temposunun öne çıkmasını, improvize (doğaçlama) ve varyantlılığın vs. bir gelişim metodu gibi kendilerini gösterebilmesini kaydetmek mümkündür. Bu özellik ve kanuna uygunlukların öğrenilmesi çeşitli tarihsel dönemlerde Müslüman kültürlerinde yer almış bir çok sanatsal, aynı zamanda müziksel hadiseler arasında mevcut olan benzerlikleri, kanuna uygunlukları yüze çıkarmağa imkan saklamış oluyor. Analoji olarak böyle bir kesin karara varmak oluyor ki, Türk halk yaratıcılığı da küçük Asya'nın Anadolu arazisinde meskunlaşmış halkların zengin kültür mirasından en karakteristik ve değerli estetik özellikleri benimseyerek gelişimini sürdürmüştür. Bu konuya hususi dikkat çeken Prof.Dr. Hamza Gündoğdu Doğu halklarının tarihsel süreç içerisinde zengin bir sanatsal-estetik kültür oluşturmasını kaydetmekle birlikte, bir daha haklı olarak bu halklara ait kültürler arasındaki bir çok ortak ve benzer yönlerin olmasını da vurguluyor: “Mimari, resim, heykel,

---

¹ Vinogradov V., **Klassičeskiye tradisii İranskoy muziki**, Sov. Kompozitor, Moskva,1982, s.183.

kabartma, mezartaşı, ahşap, süslemecilik, dokumacılık (halı, kilim, heybe, yastık, makrome, mendil), maden eserleri (kemer, gerdanlık, başlık, alınlık, serpuş, vb.), alçı süslemecilik, kalem işi, minyatür ve kitap süsleme (cilt, tezhip, hattatlık, vb.) sanatları açısından hemen her türde Türk sanat zevkini yansıtan bu eserlerin orijinalleri üzerinde çeşitli tanıtım ve değerlendirmeleri bulunan yazarların ortaya koydukları bu örnekler, hemen her konuda kaynağını Orta Asya'dan olan bir çevrenin ürünüdür”²

Türkiye ile sınırları bulunan İran ve Suriye gibi devletlerin büyük etkisini de özel olarak kaydetmek gerekir. Örneğin, belli mânada Arap-İran tesiri neticesinde Türk musiki kültüründe burada günümüzde de intişar bulmuş doğu musiki janrı (türü) sayılan makam kültürü meydana gelmiş, inkişaf etmiştir. Hiç şüphesiz, Türk millî kültürünün oluşumunu halkın, ulusun oluşumu ile izah etmek gerekir, bununla birlikte bu kültürün rüşeymlerinin çok kadimlerden ve tedricen ortaya çıktığını, aynı zamanda Türk halkının meydana gelmesi arifesinde onların çeşitli tarihsel aşamaların ve ulusların kısımlarından oluşan bir sisteme çevrilmesini de kaydetmek gerekir³. Bu komşu milletlerin tarihlerinde yer almış çok asırlık mânevi-kültürel karşılıklı etkileşim ve tesir tarih bakımından oldukça ilerici olmuştur, nitekim, “Kadim Şarkın büyük devletlerinin tarihi, hiçte yalnız ekonomi yaşam ve dinsel özelliklerin tarihi değil, o aynı zamanda etnik transformasyon (istihale, değişimler) tarihidir”⁴. Bu bakımdan dünya kültür ilişkilerinin araştırmacısı ünlü Rus filozofu ve kültür teorisyeni S.N.Aranovski'nin böyle bir fikri de önem kazanıyor ki, “Tarih gibi kadim olan kültür ilişkileri tarihin mantıksal hadisleri ile destekleniyor ve genelde beşeri bir gelişim gibi bölünmezdir”⁵.

Kaydetmek gerekir ki, Türk ve Azerbaycan halklarının mitolojik ananelerine ait materyallerin, aynı zamanda onların doğaya, evrene, dünyanın meydana gelmesi ile ilgili sistemlere bakışları bir daha gösterir ki, bu konuyla ilgili bize ulaşmış halk yaratıcılığı ürünleri, aynı zamanda etnografik araştırmaların verileri senkretik karakter taşıyan çeşitli dini inançların mevcudluğunu kanıtlamaktadır. Bununla

² Bkz. R.Efendi T.Efendi, XIX-XX.Yüzyılların Başlarında Azerbaycan Sanatı, Ankara, 2002, s.7.

³ Koroglu X.G., Vzaimosvyazi eposa narodov Sredney Azii, İrana i Azerbaydjana, Nauka Moskva, 1983, s.335

⁴ Bkz.: Alptekin A., Azerbaycan ve Anadolu halk şiiri arasındaki benzerlikler.- “Türk Kültürü”, Ankara, 1987, Ocak, s.285.

⁵ Bkz.: S.N.Artanovskiy, Metodologičeskiye voprosı izuçeniya mirovıx kulturnıx kontaktov.-Metodologičeskiye problemi issledovaniya istorii kulturi, Min.kulturi RSFSR, Leningrad, 1982, s.54.

birlikte eski Türk dünya bakışlarına uzanan tasavvur şemalarına ve burada kök salmış stereotiplere yeni dünya görüşleri ve gerçekliklerinin öğelerinin girmesi müşahede olunuyor. Böylece zaman birikimlerinin alakası meydana gelmiş oluyor ve bu “kültürlerin bütün tarihsel mekanlarının çağdaşlıkta güncelleştirilmesi”⁶ olan günümüzde özellikle açık bir şekilde kendisini göstermiş oluyor. Türk soylu halkların etnik kültürlerinde kabile düzenine ait totemlerin olağan üstü varlıklar (Tepegöz) ve tanrılar (Tengri), ilkel dönemlere ait Humay hakkında süjeler vs. yer almaktadır. İslamiyet’ten önceki bir çok destanlarda, aynı zamanda sözlü edebiyatın nadir incilerinden olan “Kitabi Dede-Korkut” destanında bile onlara rast gelmek mümkündür. Türk soylu halkların, böylece de genelde diğer dünya halklarının etnoslarının oluşturulduğu ilk tarihsel aşamalarda onların kendisine özgü özellikler (imgesel yapılar, esas karakterler, çeşitli inançlar vs.) arkeolojik kazılar sonucu bulunmuş ve eskilere dayanan bir çok maddi ve mânevi medeniyet abidelerinde, bu sırada en eski yazılı belgelerde bile kendi ifadesini bulmuşlardı. Kadim Türklerin evrenin meydana gelmesi ile ilgili mitolojik bakışlarına göre en büyük ve merkezi Tanrı, Gök Tanrı idi⁷. Tanrıya sitayiş motiflerine demek olur ki, bütün Türk soylu halkların dinsel inançlarında rastlamak mümkündür. Fakat, İslam dininin yayılması, geniş bir şekilde intişar bulması ile ilgili olarak Tanrı kültü tek bir ilahi olan Allah imgesi ile birleşmiş oldu. Azerbaycan halk yaratıcılığında Zerdüşterin (ateşperestlerin) kutsal kitabı olan “Avesta” da derin izler bırakmıştır⁸. Zerdüştlere has düalist dünya görüşü, Hayır ve Şer’in mücadelesi, aynı zamanda devlerin, cinlerin, şeytanların, ejderlerin, perilerin vs. fantastik, sihirli imgeleri duruma bağlı olarak ciltlerini değiştirebilen suretler gibi kendilerini ifade edebilmeleri Türk soylu halkların ortak mânevi abidesi olan destanlarında, özellikle de “Kitabi Dede-Korkut” destanında kendi ifadesini bulmuştur. VII. asra kadar sözlü bir şekilde yaşayan ve X. asırdan yazıya alınan bu destan aslında Türk soylu halkların kahramanlık salnameleri ve şarkılarının toplusudur. Destan güzelliğinin, müdrikliğinin ve yüksek mâneviyatın gerçek bir hazinesidir. Sözlü ve yazılı edebiyat abideleri, bu sırada halkın destan yaratıcılığı onun yaşam tarzını, sevincini, kederini, özgürlük, bağımsızlık uğruna verdiği mücadeleleri, mânevi-estetik ideallerini ifade etmekle birlikte onun ritüelleri, dini inançları, adet-ananeleri günlük yaşam tarzı üzerine de gerekli bilgiler verebiliyor. Çok eski dönemlerde meydana gelmiş sözlü edebiyat, profesyonel ozan-âşık sanatı

⁶ B.O.Kurbanov. **Nizami ve Musiki**, Yedi İklim, İstanbul, 1994, sayı:54.

⁷ Gumilyov L.N, **Tısayçetiye vokrug Kaspiya**, Azereşr, Baku, 1991, s.308.

⁸ Bkz.: **Avesta** (Birinci kitap), Azereşr, Baku, 1995.

belli bir tarihsel aşamada kendi spesifik anânelerini de meydana getirmiş oldu. Bu anâneler uzun tarihi bir süre içerisinde kendi konusu, içeriği ve biçimi (formu) itibarıyla bir çok rivayetlerin, efsanelerin meydana gelmesine de neden olmuştur. Halkın hikmetinden, sanatsal tefekküründen doğan bu estetik değerler bir bütün olarak *Oğuzname* gibi de isimlendirilmiştir ⁹. *Oğuzname* - IX-XII. asırlarda Arapların ve Farsların mecburi olarak kendi yazı dilinin Azerbaycan'da yaymalarından önce burada edebi-bediî Oğuz dilinin olduğunu, kendi sosyal-tarihsel değeri, zengin içeriği ve estetik seviyesine göre ayrılan ve bu dilde oluşturulmuş bir edebiyatın mevcut olmasını kanıtlayan parlak bir medeni abidedir. Tesadüfi değil ki, bu fikri savunan Prof.Dr. Veli Osmanlı, aynı zamanda Elisa Şükürlü hâlâ İslamiyet'ten önce Türk dünyasında gelişmiş Türk yazı dilinin olmasını kaydetmişlerdi. Örneğin, bu fikri özel olarak vurgulayan Elisa Şükürlü kaydediyor ki, "Eski Türk yazılı abideleri yüksek seviyede gelişmiş, sabitleşmiş edebi bir dilde tertip olunmuştur. Bu da şunu gösteriyor ki, onlar V. asırdan çok önce meydana çıkmış ve uzun gelişme yolu geçmiştir ¹⁰.

Kültürlerin, bu sırada folklor yaratıcılıklarının karşılıklı ilişkileri ve zenginleşmesi sürecinde seyyar (göçebe) halk sanatçıları kendi halkının epik yaratıcılığını yaymakla birlikte, aynı zamanda kendi repertuarlarını yeni yeni süje ve konularla zenginleştirebilirlerdi. Firdevsi ve Nizami eserlerinde bu kabilden olan Berbad isimli ünlü bir müzisyenin sanatından söz açıyorlar. Nizamiye göre o bir süre Azerbaycan'ın yöneticisi olmuş Mehin-Banu'nun yanında çalışmış, sonra ise Sasaniler Padişahı Hüsrov Pervizin himayesi altına geçmiştir ¹¹. Doğu memleketlerinde sözlü ananelere dayanan kültür ananelerinin saklanması halk musiki yaratıcılığında, bu sırada profesyonel halk sanatçılarının icracılık faaliyetlerinde de izlemek mümkün idi. Folklorla nazaran profesyonel halk musikicilerinin yaratıcılıkları daha gelişmiş bir yapıya sahip olup, daha karmaşık sanatsal tasvir-ifade vasıtaları ve icra üslupları ile ayrılıyordu. Aynı zamanda bu sanatçılar yüksek profesyonelliği ve improvize (doğaçlama) yeteneği ile de ayrılıyorlardı. Bu bölgelerde meskunlaşmış halkların müzik kültürleri arasında aralıksız olarak gerçekleşen ilişkilerin ve benzerliklerin mevcutluğunu gösteren bir çok gerçeklikleri de kaydetmek mümkündür. Örneğin, günümüzde bile Azerbaycan halk musikisinin Kafkasya halkları ile birlikte, aynı zamanda İran ve Türkiye

⁹ Bkz.: F.Bayat, *Oğuz epik en'nesi ve "Oğuz Kağan" dastanı*, Sabax, Bakı, 1993.

¹⁰ Bkz.: V.Osmanlı. *Türk Halkları Edebiyatlarının Ortak Başlangıcı (VI-X. asırlar)*, Erzurum, 1996, s.20.

¹¹ Bkz.: E.İsa-zade, B.Gurbanov, *Nizami ve Musiki*. (Rus dilinden çeviri Yagut Paşayeva'ya aittir.

halkları arasında bile geniş bir şekilde yayılması vakasını özel olarak kaydetmek mümkündür ¹². Aynıyla bu halkların müzik kültürlerinin Azerbaycan ve Türkiye’de geniş bir şekilde yer bulabilmesi de söz konusu olabilir. Ünlü Azerbaycan bestecisi ve müzik teorisini Üzeyir Hacıbeyov Doğu haklarının kültürlerinin aynı ortak kaynaktan faydalandığı gerçekliğini ifade ederek kaydediyordu ki, “XIV asrın sonlarına doğru baş veren toplumsal, ekonomik ve siyasi değişikliklerle alakadar olarak, bu muhteşem musiki “binasının” duvarları önceleri çatlamış ve sonralar ise tamamıyla uçup dağılmıştır ¹³. Bu fikri bir daha bütün doğu memleketlerinde intişar bulmuş muğam (makam) sanatı üzerine de söylemek mümkündür. Bu musiki türü adeta usta-çırak yolu ile öğretmenden öğrenciye şifahi (sözlü) bir şekilde aktarılarak asırlar boyu aşındırılarak mükemmelleşiyor, biçim ve içerik açıdan daha zengin oluyor, aynı zamanda emosyonel(duygusal) estetik etki gücü ve tesir dairesi daha geniş bir düzeyde kendisini ifade edebiliyordu.

Tesadüfi değil ki, çoğu zaman Doğu ülkelerinde sözlü ananelere bağlı profesyonel musiki kültürünü kendisini spesifik lad (makam), yapı, kompozisyon, tasvir-ifade vasıtaları vs. ile ifade edebilen belli bir janrla (türle) aynılaştırılıyordu. Şu norm ve kanuna uygunluklar, aynı zamanda türün kendisi Türk soylu halkalar arasında bir kadar farklı görünseler bile aslında bir kökten gelen kelimelerin kullanılmasını kanıtlamaktadırlar. Örneğin, Türkler – makam, Azerbaycanlılar – muğam, Tacikler ve Özbekler – makom, Uygur Türkleri ise mukam vs. diyorlar ¹⁴. Aynan böyle bir paralelliği Azerbaycan’da ve Türkiye’de halk musikisi yaratıcılığının en önemli dallarından olan ozan-âşık sanatında da izleyebiliriz. Her iki halkın bu yaratıcılık abidesi bir foküs (tam) halinde lad (makam), entonasyon, ezgi, metro-ritim ve tembr (tın) özellikleri taşımakta ¹⁵. Bu akrabalık oldukça sağlam, değişmez ve dayanıklıdır, çünkü uzun asırların sınavından geçmiştir. Azerbaycan ve Türk poetik-müzikal kültürlerinde “aşık” kelimesinin ortak bir şekilde kullanılmasını örnek alabiliriz ¹⁶.

---

¹² N.N.Serebryakova, K voprosu ob istokax i evolyusii tradisionnogo mirovozzreniya turok. –Tradisionnoye mirovozzreniye u narodov Peredney Azii, Nauka, Moskva, 1999.

¹³ Bkz.: Ü.Hacıbeyov, **Azerbaycan halk musikisinin esasları**, Yazıcı, Bakı, 1985, s.18-19.

¹⁴ Bkz.: N.Baskakov, **Vvedeniye v izuçeniye tyurkskix yazıkov**, Moskva, 1962, s.332.

¹⁵ İ.İmamverdiyev, Azerbaycan sazının perde düzümü ve kök sistemi. B.Gurbanov, İ.İmamverdiyev. Fortepiano müşayetli saz eserleri, Şırvanneşr, Bakı, 2006, s.10-19.

¹⁶ Bkz.: S.Tagiyeva, İstoki vzaimosvyazey azerbaydjanskoy i turetskoy aşıksoy muziki, Elm,Baku, 2003, s.194.

Azerbaycan’da ve Türkiye’de tarih süreci gelişmekte olan musiki dilinin unsurlarını, öğelerini, sanatsal-estetik prensiplerini birçok merasim, tarihsel, dinsel, kahramanlık, mistik (burada daha çok tasavvuf musikisi) içerikli şarkılarda bulmak mümkündür. Zannımızca, müzik dili doğrudan doğruya burada oluşmuş ve gelişmiştir. Bu bakımdan bu müzik parçalarını karşılaştırmak yolu ile ritmik, melodik, entonasyon, lad (makam), kompozisyon, aynı zamanda idea-emosyonel benzerlikleri ayırt etmek mümkün olabilir. Hatırlatalım ki, bu halkların musiki aletlerinin karşılaştırılması yolu ile de bir çok benzerlikler ve ortak yönlerin olduğunu görmek mümkündür. Bağlama, saz, ney, kanun, tütek, ut, balaban, tar, kemençe, ziller, üçgenler (bir çok bu gibi vurularak çalınan musiki aletlerimiz ileride senfoni orkestraya dahil olmuşlardı) gibi aletler de bir çok Türk soylu halklar arsında benzer sanatsal-estetik zevk ve ideallerin olduğunu kanıtlamaktadır. Şu musiki aletleri, aynı zamanda ecdatlarımızın estetik zevk ve seviyesi ile ilgili bize değerli bilgiler verebilir. Bu aletlerin çoğunluğu (hatırlatalım ki, dahi Nizami ünlü “Hamse”sinde Ortaçağda Türk dünyasında 30-dan fazla musiki aletinin isimlerini ve estetik imkanları üzerine geniş bilgiler vermektedir) ¹⁷ toplumun gelişim süreci içerisinde, aynı zamanda yer küresinin büyük arazisinde yaşayan Türk soylu halkların yaşam tarzı, günlük hayatı, estetik istek ve arzuları ile bağılı meydana gelmiştir. Bu abidelerin kullanımı da tarihsel ve edebi kaynakların kanıtladığı gibi sosyal-tarihsel, mânevi-ahlaki, dinsel isteklerden ileri geliyordu, daha doğrusu çeşitli merasimlerde, düğünlerde, dinsel ve milli bayramlarda, törenlerde, hatta korkunç savaşlarda, karşı durmalarda bile kullanılabilirdi. Bu halkların aktif bir şekilde temas saklayabilmeleri sonuçta karşılıklı ilişkilerin yeni formlarının meydana gelmesine neden olabilmıştır. Bu gelişim prosesinde dilin önemi özellikle büyüktür. O, hiçte yalnız temas aracı olmayıp, aynı zamanda halkın tefekkürünün, dünya görüşünün, psikolojisinin, estetik kültürünün oluşmasında en önemli faktörlerden sayılmaktadır. Tarihsel, lengistik, etnografik ve arkeolojik veriler bir daha kanıtıyor ki, Azerbaycan Türkçesi yerli ahalinin ve göçebe Türk soylu kabilelerin, daha çok da Oğuz ve Kıpçak diyalekt ve lehçelerinin birbirilerine kavuşmasından meydana gelmiştir ¹⁸.

Son olarak kaydetmek gerekir ki, kültürel etkileşim süreci dil ortaklığı ile birlikte bir çok merasim ve sanat türlerinde, aynı zamanda genelde maddi ve manevi medeniyet abidelerinde açık bir şekilde duyulacak benzerliklerin ve ortak

¹⁷ A.İsa-zade, B.Gurbanov, **A.g.e.**, s.8-10.

¹⁸ Bkz.:Aliyev K., Etyudi o naselenii drevnego Azerbaydjana, (K probleme etnogeneza Azerbaydjanskogo naroda, Elm, Baku, 1984, s.3-6.

sanatsal-estetik yönlerin olması Türk soylu halklar arsındaki yakınlığı, doğmalığı, tarihin derinliklerinden gelen ebedi dostluğu, akrabalığı kanıtlamaktadır. Fakat bu gerçekliğı açığa çıkarmak yolunda hâlâ da bilim adamları, bu sırada etnografçılar, sanat tarihçileri ve teorisyenleri, aynı zamanda kültür alanında çalışan uzmanlar karşısında çözülmemiş problemlerin olduğu kanısındaım ve onların çok yönlü çözümlü her şeyden önce bu kabilden olan bilim ve sanat adamlarımızın birlikte gerçekleşebilen çabalarını beklemektedir.